

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 13 (2023/Yaz), ss. 205-218.

Geliş Tarihi: 15 Haziran 2023
Kabul Tarihi: 3 Temmuz 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Lozan Konferansı Sürecinde Milli Ekonominin Tesisine Yönelik Kritik Bir Kongre: Türkiye İktisat Kongresi

Nilgün Nurhan KARA**

Öz

Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından 20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Lozan Konferansı'nda kapitülasyonlar meselesi "Malî ve İktisadî Meseleler Komisyonu"nda ele alınmıştır. Fakat konferans sürecinde yapılan müzakereler çıkmaza girmiş ve görüşmeler 4 Şubat 1923 ile 23 Nisan 1923 tarihleri arasında kesintiye uğramıştır. Lozan Konferansı görüşmelerine ara verildiği bu dönemde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde "Misak-ı İktisadi" kararları alınmış ve Yeni Türk Devleti'nin kapitülasyonları kabul etmeyeceği duyurulmuştur. İzmir'de iktisadi alanda bu kararlarının alınmasının sonrasında Lozan Konferansı'nın katılımcı heyetleri yeniden çalışmalarına başlamıştır. Barış için Lozan'da müzakerelerin çıkmaza girdiği bir sırada, zaferin simgesi olan İzmir'de iktisadi konuların ele alındığı bir kongrenin toplanması ve alınan kararlar dikkate şayandır. Neticede bu çalışmada, Lozan Konferansı görüşmelerine ara verildiği bir dönemde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi kararlarının etüdü amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Lozan Konferansı, İnönü, İzmir, Türkiye İktisat Kongresi, Kapitülasyonlar

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tarih Bölümü, (nkara@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-6168-5996).

A Critical Congress for the Establishment of the National Economy during the Lausanne Conference: Turkish Economy Congress

Abstract

After the victory of the National Struggle and the signing of the Mudanya Armistice on 11 October 1922, the issue of capitulations was discussed in the "Financial and Economic Issues Commission" in the Lausanne Conference convened on 20 November 1922. However, the negotiations during the conference came to a deadlock and the negotiations were interrupted between February 4, 1923 and April 23, 1923. During this period when the Lausanne Conference was taking a break from its work, the "Pact of Economics" decisions were taken at the Turkish Economy Congress convened in Izmir and it was announced that the New Turkish State would not accept capitulations. After these decisions were taken in the economic field in Izmir, the participant committees of the Lausanne Conference started their work again. At a time when the negotiations in Lausanne for Peace came to a deadlock, the convening of a congress in which economic issues were discussed in Izmir, which is the symbol of victory, and the decisions taken are noteworthy. With this study, it is aimed to study the convening of the Turkish Economy Congress in Izmir at a time when the work was interrupted in the Lausanne Conference.

Keywords: Mustafa Kemal Paşa, Lausanne Conference, İnönü, Turkish Economy Congress, Izmir, Capitulations

Giriş

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından barışın sağlanmasına yönelik heyetler İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanarak çalışmalarına başlamışlardır. 20 Kasım 1922'de İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp- Hırvat ve ABD devletleri arasında başlayan görüşmeler, 4 Şubat 1923'de Türk heyetinin geriye çağırılması üzerine kesintiye uğramıştır. Lozan Konferansı'nın kesintiye uğramasının iktisadi açıdan nedeni kapitülasyonlar meselesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Lozan'a gönderilen Türk heyetine vermiş olduğu 14 maddelik talimatnamede, kapitülasyonlar ile Ermeni talepleri konusunda ödün verilmemesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Lozan'da Türkiye'yi

temsil edecek heyetin başkanlığına Mudanya Mütarekesi görüşmelerindeki başarisından dolayı İsmet Paşa'yı uygun görmüştür.¹ Burada dikkat çeken hususlar arasında, Yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda karşı karşıya kaldığı en önemli konulardan biri olarak milli bir ekonominin tesis edilmesi gelmektedir. Çünkü Osmanlı'dan devralınan ekonomik model bağımsızlığını yitirmiş bir durumdadır. Lozan görüşmeleri sırasında da bu nedenlerle ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanması öncelik verilen konulardan biri olmuş ve bu yönde yol izlenmiştir.²

İsmet (İnönü) Paşa başkanlığındaki delegeler heyetinin Lozan'da çalışmalarına başlaması ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturum görüşmelerinde konu ele alınmaya başlanmıştır. Konferans'ta Osmanlı borçları, Türk-Yunan sınırı, Boğazlar, Musul, azınlıklar ve kapitülasyonlar gibi önemli konularda süre gelen çalışmalar sonrasında anlaşma sağlanamamıştır.³

Lozan Konferansı'nda görüşmeler oldukça gergin geçmiştir Nitekim Aralık ayı ortalarına gelindiğinde durum çıkmaza doğru yöneldiğinde İsmet Paşa, 18 Aralık tarihinde Ankara'ya gönderdiği kapalı tel yazısında, görüşmelerin mevcut seyrinden dolayı, Türk yönetiminin ve ordunun hazırlıklı olmasını önermekte ve '*dört bir yandan bunalımlarla çevrili bulunuyoruz*' ifadelerine yer verdiği görülmektedir.⁴

1-Lozan Konferansı'nın Kesintiye Uğraması

Lozan Konferansı'nda görüşülen en önemli konulardan birisi olan kapitülasyonlar meselesi, Osmanlı Hükümetlerinin Tanzimat döneminden itibaren iktisadi sistem üzerindeki olumsuz etkisini kırmak üzere çeşitli girişimlerde bulunmakla birlikte bu sorunun çözümünde başarılı sağlanamamıştır.⁵

Lozan görüşmelerinde kapitülasyonlar meselesi, İtalyan baş delege Marki Garroni'nin başkanlığını yaptığı İkinci Komisyon'da 2 Aralık 1922 tarihinde ele alınmıştır. Bu oturuma, Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD, Yunanistan, Japonya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsil eden delegeler katılmıştır.

¹ Serdar Öztürk-Fatih Yıldırım, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2009, s. 149.

² Ahmet İlyas, "Erken Cumhuriyet'te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1922-1923)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2021, Sayı 28, s.645.

³ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.506.

⁴ Salahi. R. Sonyel, "Lozan Konferansı'ndan Önce, Konferans Günlerinde ve Konferansı İzleyen Dönemde İzmir'deki Durum", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 1994, IX, s.175.

⁵ Asaf Özkan, "Türkiye'de Yabancı Sermayeli Şirketlerden Yabancı ve Gayrimüslimlerin Tasfiyesinin Nedenleri (1922-1923)", *Belleten*, Nisan 2023, Cilt: 87/Sayı: 308, s.295-296.

Garroni, Komisyonun Başkanı sıfatıyla yaptığı açış konuşmasıyla görüşmeleri başlatmıştır.

Lozan Barış görüşmelerinde Türk delegeleri iktisadi alanda ayrıcalıklar meselesi ile ilk olarak Aralık ayının başında İktisat Sorunları Alt Komisyonu'na Müttefik Devletler tarafından sunulan "Mallara, Haklara ve Çıkarlara, Borçlara ve Ticaret ve Hukuk Davalarında Sürelere İlişkin Hükümler" başlıklı bir tasarıda karşılaşmışlardır. Bu tasarıda; "1 Ağustos 1914 tarihi itibarıyla Osmanlı Devleti'nde bulunan ve savaş sırasında Müttefik uyruklarınca denetlenen şirketlere ait olan mal, hak ve çıkarların sahiplerine geri verilmesi öngörülmüştü. Müttefikler, bu konuda kamu hizmeti imtiyazına sahip yabancı sermayeli Türk uyruklu şirketlerin, barış antlaşmasında Türk uyruklu değil; kendilerini denetleyen yabancılardan uyrukluğunda sayılmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Türk Heyeti ise 4 Aralık 1922 tarihli oturumunda, söz konusu şirketlerin haklarının barış antlaşmasında düzenlenmesine karşı çıkarak, Türk şirketlerinin yabancı Hükümetlerce korunmasını kabul edemeyeceklerini bildirmiştir. Türk Heyeti'nin bu tavrı, İngiliz ve Fransız delegelerin itirazlarıyla karşılaşmıştır... Türk Heyeti, yabancı sermaye sahiplerinin verilen imtiyaz karşılığında, Türk uyrukluğunda bir şirket kurmayı kabul etmiş olduklarını belirterek itirazlara cevap vermiştir."⁶

Türkiye'nin, Lozan Konferansı'nda vereceği ödüllere karşılık olarak, emperyalist devletlerin, Fransa'nın ekonomik konularda kendisine kolaylık göstereceğini umduğu fakat gelişmelerin bu şekilde olmadığı belirtilmektedir. Bu nedenle dönemin basınında Fransa aleyhinde yazıların kaleme alındığına dikkat çekilmektedir.⁷

20 Kasım 1922'de toplanan Lozan Barış Konferansı'nda bazı konularda ilerleme kaydedilmekle birlikte Musul, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, iktisadi meseleler gibi konularda anlaşmaya varılamamış ve 4 Ocak 1923'te temsilciler ülkelerine dönmüşlerdir. Bu şartlar içerisinde barış görüşmeleri kesintiye uğramıştır. Lozan'da tarafların anlaşma sağlayamadığı iktisadi konulardan biri de yabancı sermayeli şirketlerin statüsü meselesidir. Konferansın ilk döneminde süre gelen görüşmelerde TBMM Hükümeti, müttefik devletler temsilcileri tarafından yabancı sermaye karşıtlığı ile itham edilmiştir.⁸

Lozan Konferansı 4 Şubat 1923-23 Nisan 1923 tarihleri arasında kesintiye uğramıştır. Bu süreç konferansın yeniden başlaması için çalışmaların devam ettirildiği bir dönem olurken, diğer yandan ise doğrudan ya da dolaylı olarak

⁶ Seda Örsten Esirgen, "Lozan Barış Görüşmelerinde İmtiyazlar Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 28, S.83, s.92.

⁷ Semyon İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, Cev. Hasan Âli Ediz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.226.

⁸ Asaf Özkan, *a.g.m.*, s.296.

birtakım gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı bu günlerde Lozan'dan dönen Türk heyeti Ankara'ya gelmiştir. İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nden dönen Mustafa Kemal Paşa ile Eskişehir'de bir araya gelerek Ankara'ya birlikte geçmişlerdir.⁹

2-İzmir İktisat Kongresi'nin Toplanması

Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir süreçte İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in başarıyla yürüttüğü çalışmalar sonrası İzmir'de toplanan Kongre Türkiye tarihinin ilk İktisat Kongresi olma özelliğini taşımaktadır. Bu kongrede yeni Türk devletinin hangi iktisadi esaslar üzerinde yükseleceğinin tartışıldığı ve Misak-ı İktisadi kararlarının alınarak duyurulduğu görülmektedir. İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunun beş ay sonrasında ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının dört ay öncesinde toplanan Türkiye İktisat Kongresi Anadolu'da verilen Milli Mücadele'nin iktisadi yönünü göstermesi açısından önem taşımaktadır.¹⁰

Milli Mücadele sonrası imara muhtaç yurt şartlarında bir yandan yeni devletin uygulayacağı ekonomik politikayı belirlemek bir yandan da müttefik devletlere iktisadi konularda uygun görülen mesajı vermek üzere 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongre çalışmalarını ile ilgili yapılan açıklamalar, alınan kararlar, yeni kurulan devletin egemenliğine zarar vermemek şartıyla yabancı sermayeyi teşvik eder nitelikte olması uygun görülmüştür.¹¹

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının sonrasında batı kamuoyunda o günlerin Türkiye'sine dair değerlendirmeler içeren yazıda; "Bu yılın sonunda, on iki maddelik bir tür misak-ı milli yayımlayan bir 'İktisat Kongresi' İzmir'de toplandı... Dünyanın hiçbir yeri, bu Asyalı yarımada ülkesi kadar tahrip edilmiş ve bitki örtüsü zengin bir toprak üzerinde en basit ürünlere indirgenmiş değildir..." denilmektedir. Burada da Lozan Antlaşması ile İzmir'de toplanan iktisat kongresinde alınan kararlara birlikte değinildiği görülmektedir.¹²

⁹ Timuçin Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 1990, Cilt: 6, Sayı 18, s.620-621.

¹⁰ A. Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi yazıları*, Ankara 1997, s.283'den aktaran; Nilgün Nurhan Kara, "İzmir İktisat Kongresi'nin Basındaki Yansımaları", *II. Ulusal İktisat Kongresi - Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci*, editör; Recep Kök, DEÜ Yayınları, İzmir, 2010, s. 53.

¹¹ Asaf Özkan, *a.g.m.*, s.296.

¹² Bilâl Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.194.

Yeni Türk devletinin iktisadi yönüne değinen yazılar o günlerin basınında mevcuttur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kongrenin önemine değinen ve çalışmaların devam ettiğine dair yazılar Şubat ayı başından itibaren görülmektedir.¹³ Vakit gazetesi'nin haberinde ise, "*Şark-ı karib'in* uzun süreden beri birçok savaşlara sahne olduğu ve mevcut durumda yabancıların Türkiye'ye sermaye getirmekten korktukları, barış sonrasında bile Türkiye'ye sermayenin gelebilmesi için uzun bir zaman geçmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca burada; "...Türkiye her zamankinden ziyade kendi membama istinat etmeli ve bu membain tekâmülüne ve iktisadi inkişafına ehemmiyet vermelidir. Avrupa Türkiye'nin, kendi membaıyla kendi başının çaresine bakmasına, büyük bir merakla seyirci olacaktır. Türk milletinin istikbalindeki mücadelesi, mazideki mücadelesi kadar hararetli olacaktır. İşte milleti bu mücadeleye hazırlamak nokta-i nazarından İzmir Kongresi'nin ehemmiyeti pek büyüktür."¹⁴ ifadeleri mevcut durumun basın tarafından ilgiyle takip edildiğini ve basında yer bulduğunu göstermektedir.

Lozan Konferansı'nda görüşmelerin kesintiye uğradığı süreçte İsmet Paşa gazeteler vasıtasıyla memleketi barış görüşmeleri üzerine açıklamalarda bulunurken, Mustafa Kemal Paşa, İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde Lozan Barış Konferansı hakkında Türk görüşünü bütün dünyaya şu ifadelerle ilan etmekte idi;

"Arkadaşlar!

Biz memleketimizi esirler ülkesi yapamayız. Lozan Konferansı'nın son müzakeresi bu nokta ile alakalıdır. Konferansın şimdilik talike uğrayışı hep aynı noktadan, aynı meseleden ileri gelmiştir. Ordularımız en büyük bir zaferi kazanmışlardı. Kendilerini durduracak hiçbir mani yoktu. Böyle bir zamanda İtilaf devletleri haklarımızı müzakere ile tasdik edeceklerini söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Sulh taraftarı olduğumuz için ordularımızı durdurduk, murahhaslarımızı Lozan'a gönderdik. Aylardan beri müzakereler, münakaşalar cereyan etti. Fakat muhataplarımız bizimle üç dört senelik bir hesap görmüyorlar. Üç dört yüz senelik bir hesabı görmeye başlıyorlar...

Efendiler!

Bu kadar kati ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi bizi sulha kavuşturmaktan meneden sebepler, doğrudan doğruya iktisadi sebeplerdir. Çünkü devlet iktisadi hâkimiyetini temin ederse o kadar kuvvetli bir temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır ki artık onu yerinden kıpırdatmak mümkün olmayacaktır. Fenne, inkişafa ihtiyacımız vardır. Çok arzuya şayandır ki pek yakın bir zamanda onlar da bu hakikati itiraf

¹³ Nilgün Nurhan Kara, a.g.m., 2010, s. 60.

¹⁴ A. Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi yazıları*, Ankara 1997, s.283'den aktaran; Nilgün Nurhan Kara, a.g.m. s. 62.

ederler. Bütün cihanın hasretle beklediği sulhun akdine mani olmak mesuliyetinden çekinirler."¹⁵

Görüldüğü üzere 1923 yılının ilk aylarında Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e yapmış olduğu seyahatin en önemli durağı Lozan'a ara verildiği dönemde İktisat Kongresi'dir. Burada yeni Türkiye'nin ekonomik problemleri tartışılmakla birlikte, Lozan'da devamı istenen kapitülasyonlar ve diğer imtiyazların kabul edilmeyeceği beyan edilmiştir. "Bu kritik evrede, ekonomik sorunları gidermek kararları alan Türkiye İktisat Kongresi'nde savaşlardan yorgun çıkan halka ekonomik açıdan yön verilmesi ve harap olan yurdu kalkındırmak için yapılması gerekenlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır..." hedefler için çalışmaya ant içilmiştir.¹⁶ Mustafa Kemal Paşa Lozan'dan dönen İsmet Paşa ile buluşmadan önce İzmir'de çalışmaların başladığı İktisat Kongresi'nin açılışında "Türkiye'nin yabancı sermayeye gereksinim duyduğunu ve bu uğurda bazı garantiler verebileceğini" vurgulayan açılış konuşması yaptığı İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda da belirtilmekte idi.¹⁷

İzmir'de toplanan kongreye katılan işçi temsilcilerinin, Türkiye'deki bütün yabancı şirketlerin millileştirilmesi yönündeki teklifinin tüccar, sanayici, çiftçi temsilcileri tarafından kabul görmemesi, yeni devletin yabancı sermayeye karşı olmadığını ortaya koymuştur.¹⁸ Lozan görüşmelerinde mali meseleler ele alınırken Türk delegelerinin dikkat çektiği hususlar ile görüşmelerin kesintiye uğradığı dönemde İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde kapitülasyonlara dair alınan kararlar değerlendirildiğinde ortak noktaların bulunması dikkat çekmektedir.

Türk milletinin zafere ulaştığı günlerin tanıklarından Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, ülkenin iktisadi durumuna dair hatıralarında şu hususları vurgulamaktadır: "Denilebilir ki, Tanzimat'tan o güne kadar Avrupa sermayesine karşı Türk hükümetlerinin vazifesi yalnız jandarmalık yapmaktan ve onun hukukunu muhafaza etmekten ibaret kalmıştı. Memleketin hakiki ve öz evlâtları, onlardan çok geri şartlar dâhilinde kendi memleketinde, kendi ana vatanında yaşamıştı. Artık istediğimiz şey, ecnebi sermayesinin Türk sermayesinden fazla bir hukuka nail olmaması idi."¹⁹ demekte ve bundan sonrası için mevcut beklentileri de değerlendirmektedir.

¹⁵Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s.207-208.

¹⁶Necmi Ülker, Vehbi Günay, Latif Daşdemir, *İzmir'in Sevinç Günleri, Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri*, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir 2009, s.74.

¹⁷Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2015, s.164.

¹⁸Asaf Özkan, *a.g.m.*, s.295-296.

¹⁹Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, C. 1, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s.234.

Lozan'da görüşmelerin taraflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar yüzünden kesintiye uğradığı bir dönemde İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanması ve dünyaya iktisadi- mali alanda izlenecek yolu duyurması açısından önem taşımaktadır. Burada alınan kararlarla yeni kurulan Türk Devleti'nin ekonomi alanında politikası ve ayrıca yabancı sermayeye karşı bakış açısı açıklanmaktadır. Türkiye İktisat Kongresi'nin toplandığı tarih dikkate alındığında Lozan'da özellikle ekonomik meselelerdeki anlaşmazlıklar nedeniyle çalışmaların kesildiği ve konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de tartışıldığı günlerdir.²⁰ Konu ile ilgili yapılan bir değerlendirmede; *"Anlaşmanın ekonomik maddeleri üzerinde anlaşmaya varmak her iki taraf içinde eşit derecede zordu... Türkler, uluslararası zeminde, çağdaş ve bağımsız bir devletin gücünü kısıtladığı ve bu sebeple kabul edilmez olduğunu ileri sürdükleri maddelerin kaldırılmasını kabul ettirmek istiyorlardı..."*²¹ ifadeleriyle durumun tespiti yapılmaktadır.

Lozan görüşmelerine ara verilmek durumunda kalınan bir süreçte İzmir'de bir İktisat Kongresi'nin toplanması, hem emperyalist devletlere karşı yaklaşımı hem de barış şartlarını belirtmek için bir vesile olarak değerlendirilmektedir. İzmir'de 17 Şubat 1923 senesinde çeşitli zümrelerden delegeleri kış şartları içerisinde toplamak eleştirilere de sebep olmuştur. Fakat o günlerde İzmir'de kongrenin toplanmasına dair basında yer verilen bir yazıda, bu faaliyetin *"bir hüsnü tesadüf addetmek"* mümkün olmadığı değerlendirilmesi paylaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, kongreyi açış konuşmasında görüldüğü üzere hem emperyalist devletlere karşı izlenecek tutumu, hem de bundan sonra rejimin gelişme yönünü ortaya koymaktadır.²²

Mondros Mütarekesi'nin sonrasında başlayan işgallere karşı verilen istiklal mücadelesi askeri zaferle sonuçlanmasının ardından İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde bir dizi önemli kararlar alınmış olmakla birlikte sonraki yıllarda izlenecek ekonomi politikaları açısından; *"Türk, dinine, milliyetine, toprağına düşman olmayan milletlere daima dosttur. Ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz, her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez."*²³ vurgusu kararlar arasında dikkat çekmektedir.

²⁰ Ceyhan Koç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Dergisi*, Yıl 2000, Cilt 3, Sayı:1, s.148.

²¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Petek Demir, İstanbul 2003, s.47.

²² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1993, s.38.

²³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s.305.

İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi siyasi iktidar ile ticaret hayatı arasında diyalogun oluşmasında da katkı sağlamıştır. Kongrenin toplanmasına karar verilen tarih tesadüf olmadığı gibi, toplanma biçimi, kongrede yapılan konuşmalarla birlikte alınan kararlarda da etkili olduğu ifade edilebilir. İzmir’de toplanan İktisat Kongresi çalışmalarını, Lozan görüşmelerinin ilk safhasında mali konular ile ilgili ortaya çıkan meseleler sonrasında yeni kurulan Türk Devleti hem yabancı sermaye hem de ekonomi alanında izlenecek politika olarak “*bir güvence vermek istediğine bağlanabilir*”.²⁴

17 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi 4 Mart 1923 tarihinde sona ermiştir. “*Kongre’nin Lozan Barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada düzenlenmesi Türk toplumunun tüm tabakalarının birliğini gösterme amacını taşımaktadır.*”²⁵ Yeni Türk Devleti’nin izleyeceği yol konusunda, mevcut ekonomik güçlerin birbirleriyle çatışmaya girmeksizin ortak mesajları etkili olarak duyurulmuştur.²⁶

Lozan Konferansı’nda her konuda görüşmeler son derece çetin geçmişse de ağırlığın mali ve iktisadi konularda olduğu görülmektedir. Görüşmelerdeki gerginliklerin tırmanmasında, görüşmelerin kesintiye uğramasında mali konular ön planda olması dikkat çekmektedir. Kongrede Türk tarafının Misak-ı Milli’de yer alan hedefler doğrultusunda çalışmalarını yürüterek ekonomik bağımsızlık için büyük mücadele vermiştir. Uzun müzakereler sonucunda Türk tarafının Osmanlıdan kalan kapitülasyon sorununun kaldırılmasını sağlanması büyük bir başarı olmuştur.²⁷ Bununla Yeni Türk Devleti tam bağımsız hale gelmiş ve ülke gelişmesinde olumsuz etkileyen bu sınırlamalardan kurtulmuştur.²⁸

Zafer Toprak, Korporatist düşüncenin izlerini taşıyan kongreyi “*meslekçi*” ve “*devletçi*” bir ekonomik platform olarak nitelendirir, buna karşın kongrenin kolektivist bir yapıyı dışladığını belirtmekte ve bu yönüyle kongrenin Lozan

---

²⁴ Seda Örsten Esirgen, *a.g.m.*, s.98.

²⁴ Seda Örsten Esirgen, *a.g.m.*, s.83.

²⁵ Arzu Varlı, Murat Koraltürk, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2010, Cilt:9, Sayı 20, s.132.

²⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.46.

²⁷ Şerif Demir, “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Lozan Konferansında Mali ve İktisadi Konular”, *History Studies*, Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, July 2013, s.15.

²⁸ Muhittin Gül, “Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan’da Kaldırılışı”, *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XII, Sayı 1, 2010*, s.72.

görüşmelerinin tıkandığı bir sırada Batı'ya verilen bir güvence olduğunu belirtmektedir.²⁹ İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, Lozan'da yeniden görüşmelerin başlaması öncesi düzenlenmiş ve toplumda ekonomi aktörlerinin temsilcilerinin bulunduğu bir platform özelliği taşımaktadır. Cumhuriyet döneminde önemli bir yeri olan İktisat Kongresi, dönemin iktisat düşüncesinin ve yeni Cumhuriyetin iktisadi yol haritasının anlaşılması açısından önemlidir.³⁰

Kongre toplandığı tarih olarak "muhtemel batı ülkelerine subniminal mesajın verilmeye çalışılacak olması" açısından önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Kongrenin toplanmasında Mahmut Esat Bey önemli bir rol oynamıştır. 17 Şubat 1923 tarihinde 1135 delege ile yaklaşık 3000 kişinin katılımıyla gerçekleşen kongre, Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmasıyla başlamıştır. Kongreye sanayici, çiftçi, işçi tüccar gruplarının temsilcileri katılmış olup devletin ekonomik modelinin belirlenmesi konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Kongrede kapitülasyonların kaldırılması şartıyla yabancı sermayeye karşı olunmadığına dair mesaj verilmiştir.³¹

Kapitülasyonlar meselesi Lozan Konferansı'nda "...büyük dava olmuştur. Bunda bütün Müttefikler ve Amerika karşımızda bulunmuşlardır. Biz de meseleyi hayati davalarımızdan sayıyorduk."³² ifadeleri o günlerde konu üzerindeki bakışı yansıtmaktadır.

İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti'nin köklerini bilmede, dünya anlamada, bugünü kavramada ve yarına bakmada "hala" çok önemli bir belge niteliğini taşımaktadır.³³ Lozan'da; "İzmir İktisat Kongresinde, bir yandan temsilcileriyle barış masasına oturduğumuz uluslara muhteşem bir Kurtuluş Savaşı içinde doğan, gelişen, kökleşen ve tüm kurum ve kuruluşlarıyla biçimlenen bir ulusun ve onun egemen ifadesi olan Devletin 'Kimliği' hakkında uyarılarda bulunulurken, öte yandan ileride kurulacak olan 'Cumhuriyetin' ve yapılacak olan devrimlerin, özellikle Türk Hukuk Devrimi'nin 'meşruiyet' temeli olmuştur."³⁴ denilmektedir.

²⁹ Zafer Toprak, "70. Yılında İzmir İktisat Kongresi", *Görüş*, Sayı 8, 1993, s.69'den aktaran Arzu Varlı, Murat Koraltürk, *a.g.m.*, s.134.

³⁰ Arzu Varlı, Murat Koraltürk, *a.g.m.*, s.139.

³¹ Ahmet İlyas, "Erken Cumhuriyet'te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat Ve Tasarruf Cemiyeti (1929)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2021, Sayı 28, s.649.

³² *Lozan Barış Konferans Tutanaklar Belgeler*, Takım I, Cilt I, Kitap I, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.291, s. VII.

³³ Zeki Hafizoğulları, "İzmir İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVI S.46, 2000, s.289.

³⁴ Zeki Hafizoğulları, *a.g.m.*, s.289.

Kapitülasyonlar meselesi ile ilgili olarak Türklerin benimsediği kesin tavır, uzun tartışmalar sonrasında İtilaf Devletleri'nin kapitülasyonlardan ilke olarak vazgeçmek zorunda kalmasına sebep oldu. Türk milletinin İtilaf Devletleri karşısında kazandığı zaferin ardından "emperyalist devletler, kapitülasyonlar sistemiyle yararlandıkları hukuksal ve ekonomik ayrıcalıklardan vazgeçmek zorunda kaldılar."³⁵

"İstiklal Savaşımız neticesi Lozan muahedesi bu 'kapitülasyon' (teslimiyet) zilletini attığımızı, bunun artık mevcut olmadığını, memleketimizde çalışmalarına lütfen müsaade ettiğimizi ve bu çalışmalarını ile geçimlerini sağlayabildiklerini, bazı yabancılar, bir türü anlamak istememekte..."³⁶değerlendirmesinde bulunmaktadır. Burada ifade edildiği üzere kapitülasyon ile teslimiyet eş değer görülmekte ve Lozan Konferansı'nda olduğu gibi görüşmelerin kesildiği dönemde Türkiye İktisat Kongresi'nde de konu ile ilgili tavizsiz tutumu getirmiştir.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması yeni kurulan Türk Devleti'ne bağımsızlığını ve uluslararası alanda devletin kuruluşuna hukuki dayanak sağlamıştır. Bu antlaşma aynı zamanda Osmanlı Devleti topraklarında XIX. Yüzyılın başlarından emperyalist Avrupa ülkelerinin kurdukları ekonomik düzeni değiştirerek imtiyazları, kapitülasyonları kaldırmıştır.³⁷

1923 sonrası Türkiye'de izlenen iktisadi politikalar belki İzmir İktisat Kongresi kararlarına bire bir uygunlukla yürütülmemiştir. Bunun için, Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamalar, 1929 Dünya İktisadi Buhranı, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi şartlar gibi birçok neden sayılabilir. "Ancak, İzmir İktisat Kongresi yarattığı ruhla iktisadi hayata yön veren insanların, yani halkın bundan böyle iktisadi politikalar üzerinde söz hakkına sahip olduğu görüşünün benimsenmesinde, iktisadi bağımsızlıktan yoksun olan bir ülkenin siyasal olarak da bağımsız olamayacağı anlayışının yerleşmesinde ve günümüze kadar uzanan benzer kongrelerin gerekliliğinin anlaşılıp kabullenilmesinde son derece önemli bir aşama olarak değerini her zaman korumuştur."³⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması sonrasında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi, "yeni kurulan Türkiye'nin süngülerle değil, endüstri araçlarıyla kurulduğunu dünyaya gösterecekti."³⁹ Bu dönemde yürütülen faaliyetlerin sonucu Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde

³⁵ A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s.330.

³⁶ Ziyad Ebüzziya, *Dış Politika Yazıları*, Cemre Yayınevi, İstanbul 1994, s. 41.

³⁷ Seda Örsten Esirgen, *a.g.m.*, s.83.

³⁸ Erkan Serce, *İzmir İktisat Kongresi*, İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İzmir 2004, s.9.

³⁹ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Ayhan Tezel, Sander yayınları, İstanbul 1978, s.559.

imzalanan antlaşma karşılıklı müzakereye dayanarak imzalanan tek barış antlaşması olmuştur.⁴⁰

İzmir İktisat Kongresi yapılmış, Lozan Antlaşması imzalanmış, uzun yıllar süren savaş durumu son ermiş ve Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.⁴¹ İzmir’de toplanan İktisat Kongresi “o sırada Türkiye’de egemen ruh halini yansıtmaması açısından” anlamlı olarak nitelenirken, 1923 sonrası dönemde Türkiye’nin yabancı sermayeye çağrılar yaptığı belirtilmektedir.⁴²

Milli Mücadele hareketinin başarıyla sonuçlanmasının ardından Türk Devleti, Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletleri ile eşit şartlarda Lozan Antlaşması’nı imzalamış ve milletlerarası alanda bağımsız bir devlet olarak yer almıştı. Bundan sonra Yeni Türk Devleti, bağımsızlığına sınırlama getirebilecek muhtemel milletlerarası bağlardan uzak kalarak, barışçı bir politika takip etmiştir.⁴³

Sonuç

Türkiye İktisat Kongresi’nin Lozan’da ele alınan iktisadi meseleler açısından değerlendirildiğinde; Batılı devletlerin Türkiye’nin izleyeceği yol konusunda tereddütlerinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu açıdan kongrenin toplanması ve kongrede alınan kararlarla aynı zamanda batılı devletlere mesaj verildiği ifade edilebilir. Türkiye’nin geleceği açısından önemli bir kongreye Mustafa Kemal Paşa katılmış ve yapmış olduğu açış konuşmasında da önemli hususlara değindiği görülmektedir. Makalede o günlerin basınında da yer verildiği üzere İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi’nin toplanması bir “hüsnü tesadüf” olarak değerlendirilemez. Sonuç itibarıyla askeri alanda kazanılan zaferlerin siyasi ve iktisadi zaferlerle taçlandırılacağı bir dönemde önemli bir gelişme olarak ifade edebilir.

⁴⁰Mehmet Gönülöb, Ömer Kürçüoğlu, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1985, Cilt I, Sayı 2, s.453.

⁴¹ Vehbi Emre Yıldırım, *Atatürk Dönemi Sanayi Alanında Özel Sektör-Devlet İlişkileri*, Egeus Yayınları, İzmir 2015, s.32.

⁴² François Georgeon, *Osmanlı- Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.11.

⁴³ Semih Yalçın, *Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s.195

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, C. 1, Temel Yayınları, İstanbul 2002.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- Demirci, Sevtap, *Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele 1922-1923*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2015.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Ebüzziya, Ziyad, *Dış Politika Yazıları*, Cemre Yayınevi, İstanbul 1994.
- Georgeon, François, *Osmanlı- Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Petek Demir, İstanbul 2003.
- İvanoviç Aralov, Semyon, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, Çev. Hasan Âli Ediz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- Kınross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Ayhan Tezel, Sander yayınları, İstanbul 1978.
- Ökçün, A. Gündüz, *İktisat Tarihi yazıları*, Ankara 1997.
- Serçe, Erkan, *İzmir İktisat Kongresi*, İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İzmir 2004.
- Şamsutdinov, Abdula Mardanoviç, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Çev. Ataol Behramoğlu, Doğan Kitap, İstanbul 1999.
- Şimşir, Bilâl, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1993.
- Ülker, Necmi- Günay, Vehbi- Daşdemir, Latif, *İzmir'in Sevinç Günleri, Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri*, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir 2009.
- Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınları, Ankara 2000.
- Yıldırım, Vehbi Emre, *Atatürk Dönemi Sanayi Alanında Özel Sektör-Devlet İlişkileri*, Egeus Yayınları, İzmir 2015.

Makaleler

- Demir, Şerif, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Lozan Konferansında Mali ve İktisadi Konular", *History Studies*, Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, July 2013, (ss.1-17).
- Ertan, Timuçin Faik, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 1990, Cilt: 6, Sayı 18, (ss.615-626).
- Gönlübol, Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1985, Cilt I, Sayı 2, (ss. 451-474).
- Gül, Muhittin, "Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan'da Kaldırılışı", *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XII, Sayı 1, 2010*, (ss.70-99).
- Hafızoğulları, Zeki, "İzmir İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler" , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVI, S.46, 2000, (ss. 289-313).
- İlyas, Ahmet, "Erken Cumhuriyet'te Ekonominin Millileştirilme Çabalarına Bir Örnek: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (1929)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2021, Sayı 28, (ss.645-660).
- Kara, Nilgün Nurhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Basındaki Yansımaları", *II. Ulusal İktisat Kongresi - Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci*, Editör; Recep Kök, İzmir, 2010, (ss.53-67).
- Koç, Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Dergisi*, Yıl 2000, Cilt 3, Sayı:1, (ss.145-167).
- Lozan Barış Konferans Tutanaklar Belgeler*, Takım I, Cilt I, Kitap I, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.291, s. VII.
- Örsten Esirgen, Seda, "Lozan Barış Görüşmelerinde İmtiyazlar Sorunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 28, S.83, (ss. 87-114).
- Özkan, Asaf, "Türkiye'de Yabancı Sermayeli Şirketlerden Yabancı ve Gayrimüslimlerin Tasfiyesinin Nedenleri (1922-1923)", *Bellekten*, Nisan 2023, Cilt: 87/Sayı: 308, (ss.293-331).
- Öztürk, Serdar-Yıldırım, Fatih, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü Ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2009, (ss.145-165).
- Sonyel, Salahi. R., "Lozan Konferansı'ndan Önce, Konferans Günlerinde ve Konferansı İzleyen Dönemde İzmir'deki Durum", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 1994, IX, (ss.175-181).
- Toprak, Zafer, "70. Yılında İzmir İktisat Kongresi", *Görüş*, S. 8, Mart 1993, (ss.64-69).
- Varlı, Arzu- Koraltürk, Murat, "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2010, Cilt:9, Sayı 20, (ss. 127-142).